

עיון

"מיתוס ותבונה ביהדות ימינו": האיש שחזה הכל

הוצאת מהדורה שנייה ומורחבת לספרו של ההיסטוריון ואיש הרוח אוריאל טל, שמת לפני 25 שנה, מקבלת משמעות מיוחדת נוכח המתקפה כנגד הדמוקרטיה

נגה וולף

15 בפברואר 2012



מיתוס ותבונה ביהדות ימינו

אוריאל טל. הוצאת ספרית פועלים, 416 עמ', 92 שקלים

ההיסטוריון ואיש הרוח אוריאל טל לא זכה לאחר מותו הטראגי לפני יותר מ-25 שנה לתהודה הראויה לו בשיח הישראלי, וזאת על אף החשיבות המיוחדת למחקריו על שורשי הטוטאליטריות והנאציזם. הוצאת מהדורה שנייה ומורחבת של ספרו "מיתוס ותבונה ביהדות ימינו" עם מבוא חדש של אסא כשר, והמבוא המעמיק של עמוס פונקנשטיין מן המהדורה הקודמת, מקבלת משמעות מיוחדת בימים אלה, נוכח המתקפה החוקתית המתעצמת כנגד הדמוקרטיה וזכויות האדם בישראל.

כהיסטוריון של הרעיונות, התחקה טל אחר האופן שבו שימשו מושגים, רעיונות, תתי-רעיונות, תיאוריות ומוטיבים פילוסופיים כפיגומים לעמדות ולמעשים פוליטיים. הוא החל את דרכו באוניברסיטה העברית, שימש לאחר מכן כראש הקתדרה לתולדות עם ישראל בזמננו באוניברסיטת תל אביב, כעמית מחקר מרצה ללימודים מרחיבים באוניברסיטת אוהייאו ורמחלה ללימודי

בניו סדלר גורס כי עברו 2500 שנה מאז שהאדם הראשון יצא מהגן עדן. הדתות באוניברסיטת פנסילוניה, וכחבר בוועדות של מכוני מחקר מגוונים בארץ. כתביו על השתלשלותם של הרעיונות בחברה הגרמנית מסוף המאה ה-19 ועד עליית הנאציזם כרוכים במסקנות אוניברסליות והשוואתיות אשר אינן מוגבלות למרחב הגרמני. במחקרו חיפש טל אחר "צורת המחשבה" או "המודל" האונטולוגי אשר איפשר להצדיק את ביטול זכויות היהודים. צורת מחשבה זו, הוא מראה, מאופיינת בשרשור הפוליטיקה והדת, אשר הפכה לפסאודו-דת בעת שחולנה ונוצלה למטרות פוליטיות.

אבל עניינו של הספר שלפנינו ביהדות. מבחינה פורמלית מציג הספר שלוש מסורות, היהדות האורתודוקסית, הקונסרוטיבית והרפורמית, אך מבחינה מהותית הספר מרחיב ונדרש לשתי פרשנויות ליהדות: המשיחית והתבונית. הפרשנות המשיחית ליהדות, מראה טל, שוללת מעצם טבעה את עקרונות הדמוקרטיה וזכויות האדם ומחפשת במקורות צידוק לביטולם. לעומתה, מבקש טל להזכיר את קיומה הנשכח של פרשנות הומניסטית ליהדות, מורשת משה מנדלסון והרמן כהן, המוצגת על ידי טל באמצעות הגותם של אלברט איינשטיין, אהרון שטיינברג ואחרים בענייני חברה ואדם.

עשו לנו לייק ותוכלו לקבל את מיטב ביקורות הספרים ישירות אליכם

מסקנותיו של טל מצביעות על תפישת העולם ההומניסטית, גם היהודית, כמסד המאפשר את צידוקה של השיטה הדמוקרטית, אשר במסגרתה ניתן לדרוש את שוויונו ואת חירותו של האזרח, ללא תנאי. לעומת זאת, את תפישת העולם המשיחית הוא מציג כתפישת עולם מסוכנת, אשר עלולה לדרדר את הפוליטיקה ומדרונו חלהלה לנרר הדרה נעל הרצוח ראורלוחייה נעל רווראליוח ונעל רצח -

בניין יוקרתי, לצידי הנהגה של קבוצת באיסוס, של סטאר הניסל ובה משום שהיא מחייבת לנהוג בהתאם להוראות הנתפשות בעיניה כמקודשות.

להבדיל מהמוטיב הקולקטיבי, המודגש בפרשנות שניתנת במבוא החדש לספר למושג המסורת אצל טל, ולהבדיל מהתפקיד הפסיבי והסתגלני אשר משתמע ממנו, להנחתי, יש להדגיש במשנתו של טל דווקא את תפקידו של הפרט אשר אינו מונע כנתין נאמן בדרך סלולה מראש. עבור טל, אין המסורת "עוברת מבני העם כולו לילדיהם האחרים", כנטען, אלא היא נמדדת, נבחנת ונבחרת על ידי היחיד, אשר מעצם טבעו הוא בר תבונה: "ממעוף הציפור" לא נראה בני עם שעסוקים בהעברת מסורות אלא אינדיבידואלים מגוונים הבוחרים מתוך מסורתם את התכנים והחוכמה אשר יאפשרו להם להכיר את עצמם ואת שורשי הוריהם, ויקנו בידם כלים אוניברסליים להתמודדות עם הניכור המכביד שמאפיין את החברה המודרנית.

במסורת של כל עם, אמר טל באחד מכתביו, נמצא מידות מוסר לצד סיפורים על אכזריות ונישול. הגורם שמכריע את הכף בדרכו של עם הוא הסובייקט, הבוחר מתוך מסורתו בתכנים הומניסטיים ואוניברסליים וזאת על פני קידוש מסורות כהוראה תיאולוגית חד משמעית. כש-37% מן הגרמנים בחרו במפלגה הנאצית, הם בחרו ביסודות מסוימים מתוך תרבותם, טען טל: הם בחרו בקמאי במקום ברציונלי, הם בחרו ביסודות הפאגאניים, ה"טבעיים", בכמיהה הרומנטית - והתנערו מן הרציונליזם והמסורת המונותאיסטית. אלו נתפשו בעיניהם כ"מנוונים", "רכרוכיים" וזרים כביכול לרוחו האמיתית של העם הגרמני. הם בחרו במיתוס על פני התבונה.

וח רהימוריה היהודית ומצא יחודות נעוריה מהות היהדות אומר וול היא

גם ביהדותנו ישנו מיתוס זה. מיתוס זה הוא המיתוס של טל, האיש שחזה הכל. ברבדיה השונים ובפרשנויות השונות אשר אפשר לתת לה. "אין לשום זרם רעיוני יתרון או חזקה על מובנה 'האמיתי' של התורה", אמר טל במאמרו "מסורת והתחדשות", שכן נאמר, "שבעים פנים לתורה" או "אלה ואלה דברי אלוהים חיים". יחד עם זאת, הזרם הדתי-ציוני אינו מכיר באופיה הרב-ממדי של היהדות. זרם זה, לדבריו של טל, לא הטעים מתוך המסורת היהודית את העקרונות אשר הולמים את עקרונות התבונה וההומניזם המודרני, אלא ליקט מן המסורת את הפרשנות התואמת את תפישתו, וייחס לה קדושה המחייבת את הממד הפוליטי ואת המציאות האמפירית. לפיכך, אומר טל, תפישתו היא תיאולוגית-פוליטית, רדיקלית, טוטאלית וחסרת פשרות.

פרשנות משיחית זו, טען טל, חולשת על התודעה הישראלית ורומסת את המורשת העשירה של היהדות ההומניסטית. התודעה המשיחית אשר התבטאה בתוצאות הסקר האחרון על "דמותה היהודית של החברה הישראלית", ואשר עיקר ממצאיו פורסמו לאחרונה ב"הארץ", מלמד על התחזקותה של המגמה שעליה הצביע טל. יתר על כן, הגורם הסיבתי אשר אותו זיהה טל, בזמנו, כגורם עיקרי לאימוצן של תפישות משיחיות, עשוי לשמש את החברה הישראלית גם היום בניסיונה להבין את הסיבות לממצאים אודות תודעתו של הציבור היהודי בישראל. מגמה זו היא תוצר של "יתמות" ו"ריק רוחני" אשר נכפה על הדור החילוני בשל קולה הנחלש של היהדות ההומניסטית. הריק, טען טל, שואב אליו את התפישות המשיחיות כ"ואקום". התוצאה היא שבמקום שהדור החילוני יעמוד איתן מול המחנה הדתי בעזרת פרשנות הומניסטית ועשירה ליהדות, הוא עומד מולו כשהוא רופס, מתגמד ומתגונן. לעומת זאת, בני המחנה הדתי-לאומי, אשר קושרים ומדוחיחם עם חורח ישראל ומחורחה ומתרחשוחם לאלורוורורה ההומניסטית

ענה היתה עם זמור של אה ומוסדו המרכזי לא היה נש בהיותו סגור
הקיימת לעמדות אלה ביהדות, מבטאים ביטחון עצמי הנובע מוודאות נפשית
וחוויתית.

את התפישה המשיחית זיהה טל כבר בשנות ה-80 עם מורשת "גוש אמונים",
טרם דור נוער הגבעות ו"תג מחיר", טרם ברוך גולדשטיין ורצח רבין וטרם פרסום
"תורת המלך", בנוסח הכלל המנחה "היזהרו בהתחלות". ודווקא על רקע זה
מתמיה ומצער שמחקרו החשוב והתראותיו התמוססו והושכחו לאחר מותו.

את תפישה משיחית זו, כך מראה טל בספר, משרתת גם הרבנות הראשית, אשר
נטלה לעצמה את המונופול על הפרשנות ליהדות. מוסד זה, שמקורו בהמצאה
טורקית, אומר טל, זר ליהדות הן מבחינה היסטורית והן מבחינה עניינית, וקשה
למצוא תשובה או צידוק ביהדות גופא לשאלת מקור סמכותו. גוף זה הוא שקבע,
למשל, את תפילת יום העצמאות, שהוכנסה על ידי הרב שלמה גורן מטעם
הרבנות הראשית, ואת פסקי ההלכה בדבר קדושת השטחים, אשר הכתיבו את
האקסיומה הפוליטית בדבר זכותו של עם ישראל על הר הבית ועל מקום המקדש
כזכות אלוהית נצחית ובלתי מעורערת, שאינה ניתנת לווייתורים. טל מסיק כי מכאן
נובע כי הרב גורן והרבנות הראשית קבעו את פרשנותם כממלכתית, תוך ביטול
פרשנויות אחרות אשר לפיהן, גם על פי המקרא עצמו, מותר למסור חלקים מארץ
ישראל לכוחות מדיניים לא יהודיים.

ספרו של טל כולל אוסף מאלף של מראי מקומות, להלכות, לפסיקות, לדרשות
ולשמות של רבנים, אשר תרמו לגיבושה של המשיחיות הדתית. זהו ספר קולח אך
גם מרשם לחוקרים המבקשים להבין את הכר האידיאולוגי שעל בסיסו מנוסחות
הרעיונות ועל הימיו הדחי רונעראל ולמי נעמחטוריווח רעורטו פחקה ההלרה

יהי עתה שר הדין יהיה ב"ש אהרן שמואל...
והתפילות הממלכתיות - להם התווה טל את הדרך להבנה ולמחקר: **מקורה של המשיחיות הפוליטית בישראל, טוען טל, אינו ב"חבר נביאים משתגעים, שאיבדו את העשתונות, או במיעוט קיצוני השייך לשוליים, אלא בשיטה דוגמטית ומשנה סדורה".** זו של "תורת המועדים" של הרב שלמה גורן, זו של הרב שלמה אבינר, לפיו אנו נמצאים כבר ב"אתחלתא דגאולה", זו של הרב צבי יהודה קוק (לעומת אביו א"י קוק), אשר מפקיע את מדינת ישראל ממערכת עיקרי המוסר האוניברסלי, ובעקבותיו הולכים מנהיגי גוש אמונים, שצמחו בישיבת מרכז הרב וישיבת הר עציון; וכן הרבנים אברהם כהנא שפירא ויעקב אריאל שטיגליץ, אשר פסקו שעל הסכסוך בין יהודים לערבים חלה ההגדרה של "שעת גזירה" התובעת באורח חד-משמעי מעשים של קידוש השם.

טל מצביע על פסיקות המקדשות את המלחמה וגם על הקדושה, המיוחסת כעבודה זרה, שניתנת למקומות גשמיים, לאבנים, לסלעים, למצבות, לחומות, לכתלים, לעצים, לאתרים ולמקומות קבורה. לצדם חושף הספר את היסודות לפרשנות ההגמונית בנושא גבולות הארץ וקדושתה, ומולה שפע של מראי מקומות אלטרנטיביים המופיעים במקרא ומציעים הגדרות שונות ומגוונות לגבולותיה של הארץ.

כך טל קובע כי "אין כל הצדקה לחולשת הדעת התוקפת אותנו, שכן מקורות המסורת כשלעצמם מלמדים, שמול הפרשנות החד צדדית של החוגים הדתיים-הלאומיים ניתן להעמיד פרשנות רלוונטית אחרת, הנשענת אף היא על המקורות וניזונה מהם, ואין לעמדת המחנה הראשון כל יתרון או חזקה על ידיעת התורה וחקר צפונותיה".